

О.О. Бардакова,

Полтавський державний педагогічний університет

імені В.Г. Короленка,

м. Полтава

**ДІЄСЛІВНІ ОДИНИЦІ З ПЕРШИМИ
НАГОЛОШУВАНИМИ ВІДОКРЕМЛЮВАНИМИ
СЛОВОТВОРЧИМИ КОМПОНЕНТАМИ
В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ
(на матеріалі медичної термінології)**

У статті досліджуються структурні особливості дієслівних одиниць з першими наголошуваними відокремлюваними словотворчими компонентами на матеріалі німецької медичної термінології.

Various structural features of verbal units with the first separated word-building components are the subjects of our special study in the following investigation on the material of German medical terminology.

Наукова термінологія відіграє важливу роль у будь-якій галузі знань, адже вона відображає певні поняття в системі найменувань, які застосовуються в конкретній науці. Наукова термінологія не є сталою системою, вона живе, змінюється, пристосовується до потреб сучасності. Історія розвитку науки, зміна наукових парадигм, інтеграція та диференціювання наукових дисциплін, культурні зв'язки, вплив лексико-семантичної системи мови – все це відображається на структурі термінологічної системи мови.

На сучасному етапі існує значна кількість наукових праць, присвячених загальним питанням термінології як складової частини лексичної системи мови, зокрема порушуються питання про роль і місце терміна у лексичній системі мови, про особливості терміна у плані виразу та змісту, специфіки його функціонування [2; 3].

Установлено, що понятійний апарат медицини є однією з найскладніших терміносистем сучасних наук. Загальна кількість медичних термінів нараховує більше 170 000 одиниць [8]. Джерела поповнення термінологічної системи та засоби формування термінів медицини мало чим відрізняються від засобів утворення і поповнення словникового складу мови. Термінотворення відбувається на базі існуючих у мові слів і морфем загальнолітературної лексики, з використанням наявних засобів словотвору.

Мета даного дослідження полягає в тому, щоб здійснити слово-

творчий аналіз (СА) структури дієслівних одиниць (ДО) з першими відокремлюваними наголошуваними словотворчими компонентами (СК) на матеріалі німецьких медичних термінів – ДО з першим СК – прийменником/прислівником **an**-.

ДО з першими відокремлюваними СК здавна привертають увагу багатьох вчених, які займаються слово– та термінотворенням в німецькій мові, та неодноразово викликали лінгвістичні дискусії. Досі немає єдиного терміну для визначення даних лексичних одиниць.

ДО досліджувались як “нестійкі складні слова“ [10, с. 438, 439]; “дієслова з напівпрефіксами“ [5; 8], або, наприклад, як “дієслова подвійної форми“ [7, с. 98; 9].

Дотримуючись точки зору О.І. Смирницького, ми використовуємо термін “роздільнооформлені дієслівні одиниці“ [4], або “дієслівні одиниці з 1-ми наголошуваними відокремлюваними компонентами“ [3].

За словотворчою структурою ДО з першими наголошуваними відокремлюваними СК є складними роздільнооформленими утвореннями [4, с. 194-197], в яких сполучаються два СК – в якості перших СК виступають: прийменники (наприклад: *an//hängen, auf//schmelzen, bei//mischen, nach//bluten, vor//tasten*), прислівники (наприклад: *gerade//biegen, einwärts//sitzen, herab//senden, heran//holen*), прикметники (наприклад: *glatt//drücken, heilig//halten, kalt//ziehen, klein//hacken, kurz//halten, trocken//legen*), іменники (наприклад: *statt//finden*), дієслова в інфінітиві (наприклад: *liegen//bleiben, lieben//lernen*), групи слів (наприклад: *zugrunde//stehen*). Другими СК завжди є дієслова в інфінітиві.

В Präsens Aktiv і Imperfekt Aktiv перші відокремлювані СК відділяються від основи дієслова (напр.: *ich mische bei; ich mischte bei*) у Partizip II префікс *ge-* знаходиться між першим і другим СК ДО (напр.: *beigemischt*); у конструкціях “інфінітив з часткою *zu*“ – частка *zu* знаходиться між першим та другим СК ДО (напр.: *beizumischen*).

Під час здійснення СА ДО – визначалась внутрішня валентність першого СК **an-** в складі ДО та закономірності сполучення першого СК **an-** з основами дієслів.

СА виконано над ДО, які є медичними термінами а також ДО, які є загальнозживаними словами, але мають похідні основи (ПО) – медичні терміни. Під час виконання СА необхідно було з’ясувати, до яких словотвірних моделей (M1 – M13) сучасної німецької мови, виділених М.Д. Степановою [5], відносяться ДО з першим СК **an-**.

Всього нами виявлено:

1) 31 ДО, в складі яких перший СК – прийменник/прислівник **an-** вступає у внутрішню валентність із другим СК – ТО сильних кореневих дієслів. Наприклад: **an//brechen** (а, о) надламувати; **an//dringen** (а, у) припливати (про кров); **an//liegen** (а, е) 1.прилягати, межувати 2.облягати 3.бути важливим; **an//quellen** (уо, уо) здуба-

тися, набухати, набрякати; **an**//*reißen* (i, i) надривати; **an**//*weichen* (i, i) 1.злегка намочувати 2.розм'якувати; **an**//*ziehen* (o, o) надягати, натягувати, притягувати. ДО даного структурного типу утворені за **M10: Präp./Adv.an -+SVst.**

2) 65 ДО, в складі яких перший СК прийменник/прислівник **an**– вступає у внутрішню валентність із другим СК – ТО слабких дієслів. Наприклад: **an**//*ätzen* (-te, -t) прунікати; **an**//*bohren* (-te, -t) свердлими; **an**//*eignen* (-te, -t) засвоювати; **an**//*feuchten* (-te, -t) змочувати, зволожувати; **an**//*ordnen* (-te, -t) 1.розташувати 2.наказувати; **an**//*passen* (-te, -t) пристосовувати; **an**//*quetschen* (-te, -t) прищемлювати, придавлювати; **an**//*regen* (-te, -t) 1.збуджувати 2.спонукати, стимулювати; **an**//*tasten* (-te, -t) торкатись; **an**//*wärmen* (-te, -t) підігрівати; розігрівати; обігрівати; **an**//*zeichnen* (-te, -t) відмічати. ДО даного структурного типу утворені за **M10: Präp./Adv.an-+SVschw.**

3) 2 ДО, в складі яких перший СК прийменник/прислівник **an**– вступає у внутрішню валентність із другим СК – ТО дієслів, що мають одночасно сильне та слабе відмінювання: **an**//*saugen, sich (sog an, angesogen)* (saugte an, angesaugt) 1.починати смоктати 2.присмоктуватися; **an**//*stecken* (stack an, abgesteckt), (steckte an, abgesteckt) заражати. ДО даного структурного типу утворені за **M10: Präp./Adv.an-+SVst./schw.**

4) 1 ДО, в складі якої перший СК – прийменник/прислівник **an**– вступає у внутрішню валентність із другим СК – ТО неправильно-го дієслова *wenden*: **an**//*wenden* (wandte an, angewandt) (wendete an, angewendet) застосовувати. Неправильне слабе дієслово *wenden*, як і інші дієслова такого типу (*brennen, kennen, nennen, rennen, senden*) відносяться В.Юнгом до групи неправильних, нерегулярних “**unregelmäßige Verben**“. В своїй праці В.Юнг також зазначає, що “першопочаткове “a” основи у Präsens та Infinitiv отримує умлаут “e”, а відсутність умлауту у Präteritum та Partizip II може неправильно-но пояснюватися як “зворотній умлаут”, “Rückumlaut” [10, с. 187]. У деяких німецьких джерелах (наприклад, “4000 deutsche Verben, ihre Formen und ihr Gebrauch”) дієслова типу *brennen, kennen, nennen, rennen, senden, wenden* називаються змішаними (“**gemischte**“ **Verben**). Такі дієслова відносяться до слабких дієслів, незважаючи на те, що змінюють кореневу голосну [6, с. 163]. ДО даного структурного типу утворені за **M10: Präp./Adv. an- +SVunreg.**

Розглянувши сполучуваність першого СК прийменника/прислівника **an**– із зазначеними 4 типами ТО дієслів других СК та провівши СА утворених ДО, можна зробити висновок щодо високої продуктивності першого відокремлюваного СК **an**– в утворенні ДО – німецьких медичних термінів.

Всі ДО з першим СК **an**– утворені за словотвірною моделлю складних дієслів – M10 – 1) **M10: Präp./Adv.an -+SVst.**; 2) **M10:**

Präp./Adv.an+SVschw.; 3) M10: Präp./Adv.an+SVst./schw.; 4) M10: Präp./Adv. an+SVunreg.

ТО ДО з першим СК **an-** утворюють похідні основи (ПО) іменників-медичних термінів. Усього виявлено:

1) 6 ПО іменників-субстантивованих інфінітивів – медичних термінів, які співвідносяться за структурою та семантикою з відповідними ДО, та утворені за **M2:SN=SVEinheit→SN(субстантивація)**. Наприклад:

an//fressen (a, e) роз'їдати, корозувати → Anfressen n аррозія;
an//heilen (-te, -t) приростати, прирощувати, приживляться (*про шкіру*) → Anheil//en n вживлення, приживлення;

2) 10 ПО безафіксно-похідних іменників, утворених шляхом конверсії другого СК – інфінітива ДО з першим відокремлюваним компонентом за моделлю **M2:SN=SVEinheit→SN(конверсія)**. Наприклад:

an//bauen (-te, -t) 1. розводити, вирощувати (*с.-г. культури*) 2. прибудовувати (*до будівлі*) → Anbau m 1. (с.-г.) розведення, вирощування 2. прибудова, добудова; **an**//fallen (i, a) vt 1. нападати, кидатись (*на кого-небудь*) 2. оволодіти (про почуття) vi виникати → Anfall m 1. приступ, напад 2. пароксизм;

3) 9 ПО безафіксно-похідних іменників, утворених шляхом конверсії претериту другого СК ДО з першим відокремлюваним компонентом за моделлю **M3:SN=SVEinheit imp.→SN(конверсія)**. Наприклад:

an//dringen (a, u) припливати (*про кров*) → Andrang m напор, приплив; **an**//greifen (i, i) 1. брати, хапати 2. братися 3. нападати 4. впливати, здійснювати ефект 5. діяти шкідливо, ослаблювати → Angriff m атака, напад;

4. а) 27 ПО іменників суфіксального типу з суфіксом **-ung**, утворені за **M6:SN=SVEinheit+Suf.-ung**. Наприклад:

an//feuchten (-te, -t) змочувати, зволожувати → Anfeucht//ung f зволоження; **an**//fordern (-te, -t) зажадати, запитувати (*робити запит*) → Anforder//ung f вимога, запит (*на що-небудь*); **an**//frischen (-te, -t) освіжати → Anfrisch//ung f освіження; оновлення; **an**//häufen (-te, -t) накопичувати → Anhäuf//ung f накопичення;

4. б) 4 ПО іменників суфіксального типу з суфіксом **-er**, утворені за **M6:SN=SVEinheit+Suf.-er**. Наприклад:

an//spannen (-te, -t) натягувати, напружувати → Anspann//er m напружуючий м'яз, тензор; **an**//zeigen (-te, -t) 1. сповіщати, повідомляти 2. вказувати → Anzeig//er m індикатор; **an**//ziehen (o, o) надягати, натягувати, притягувати → Anzieh//er m аддуктор, привідний м'яз;

4. в) 2 ПО іменників суфіксального типу з суфіксом **-e**, утворені за **M6:SN=SVEinheit+Suf.-e**:

an//fragen (-te, -t) запитувати, цікавитись → Anfrag//e f запит,

справка; **an**//zeigen (-te, -t) 1.сповіщати, повідомляти 2.вказувати → Anzeig//e f вказівка;

5. 1) 41 складний іменник з 1-ми СК – ПО, співвідносними з ДО. Наприклад:

Anfang m → **M10:SN=SN(SVEinheit→SNконверсія)s+SN** Anfangs//erscheinung f ранній (*початковий*) симптом, Anfangs//lage f початкове положення, Anfangs//stadium n початкова стадія, Anfangs//zeit f початковий період, Anfangs//zustand m початковий стан;

Anfrisch//ung f → **M10:SN=SN(SVEinheit+Suf.-ung)s+SN** Anfrischungs//mittel n освіжаючий засіб;

Angriff m → **M10:SN=SN(SVEinheit imp.→SNконверсія)s+SN** Angriffs//ort m місце дії, Angriffs//punkt m точка дії, Angriffs//stoff m агресивна речовина;

5. 2) 95 складних іменників з 1-ми СК – ПО, співвідносними з ДО. Наприклад:

Anbau m 1. (*с.-г.*) розведення, вирощування 2. прибудова, добудова → **M10:SN=SN+SN(SVEinheit→SNконверсія)** Knochen//anbau m наростання кісткової тканини;

Andrang m → **M10:SN=SN+SN(SVEinheit imp.→SNконверсія)** Blut//andrang f приплив крові;

Anfall m → **M10:SN=SN+SN(SVEinheit→SNконверсія)** Anschuß//anfall m (*розм.*) гострий напад болю в суглобах, Brech//anfall m напад блювання, Lach//anfall m напад сміху, Nerven//anfall m нервовий напад, Nieren//anfall m напад болю в нирках, Ohnmachts//anfall m непритомність, зомління, Schwindel//anfall m напад, запаморочення, Zitter//anfall m напад дрижання;

Angriff m → **M10:SN=SN+SN(SVEinheit imp.→SNконверсія)** Angst//angriff m напад страху;

в) 12 складних іменників, у яких 1-й або 2-й СК також є складним іменником з ПО від ДО. Наприклад:

Anfall m → **M10:SN=SN+SN(SN+SVEinheit imp.→SNконверсія)** Krampf//husten/anfall m напад судомного кашлю;

Anhang m → **M10:SN=SN(SAdj+SN)+SN(SVEinheit→SNконверсія)** Blind/darm//anhang m червоподібний відросток, апендикс;

Anschopp//ung f → **M10:SN=SN+SN+SN(SVEinheit+Suf.-ung)** Kapillaren//gefäß//anschoppung f перенаповнення капілярів кров'ю;

Anstieg m → **M10:SN=SN+SN+SN(SVEinheit imp.→SNконверсія)** Blut/druck//anstieg m підвищення кров'яного тиску.

Отже, ДО є продуктивними ТО в складі ПО іменників, співвідносних за структурою та семантикою з ДО з першим відокремлюваним компонентом **an-**. ПО іменників утворені за наступними структурними типами: **1)** субстантивовані інфінітиви; **2)** безафіксно-похідні іменники, утворені шляхом конверсії другого СК-інфінітива ДО; **3)** безафіксно-похідні іменники, утворені шляхом конверсії пре-

териту другого СК-інфінітива ДО; 4) іменники суфіксального типу з суфіксами: 4. а)-ung, 4. б)-er, 4. в)-e; 5) складні іменники 5. 1) з 1-м СК – ТО, співвідносною з ДО; 5. 2) складні іменники з 2-м СК – ТО, співвідносною з ДО; 5. 3) складні іменники з 3-ма і більше СК, де ТО, співвідносна з ДО, є одним з компонентів.

У процесі вживання ДО в усному та писемному мовленні, в процесі їх перекладу на рідну мову ДО вимагають обов'язкового врахування їх словотворчої та семантичної структури. Вивчення структури та семантики ДО шляхом СА є необхідною передумовою для подальшого дослідження словотвірних потенцій ДО та їх ілюстрації в навчальних словотворчих словниках.

Література

1. Зернова В.К. Архитектоника производящих и производных основ в современном немецком языке (на материале терминологической лексики). – Автореф. дис. ... докт. филол. наук. 10.02.04. – М., 1992. – 56 с.
2. Канделаки Т.Л. Семантика и мотивированность терминов. – М.: Наука, 1977. – 167 с.
3. Панько Т., Кочан І, Мацюк Г. Українське термінознавство: Підручник. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.
4. Смирницкий А.И. К вопросу о слове. Проблема “отдельности” слова // Вопросы теории и истории языка. – М., 1952. – 202 с.
5. Степанова М.Д. Методы синхронного анализа лексики (на материале современного немецкого языка). Изд-во “Высшая школа“ М., 1968. – 200 с.
6. 4000 deutsche Verben, ihre Formen und ihr Gebrauch. Von Heinz Griesbach in Zusammenarbeit mit Gudrun Uhlig. – Max Hueber Verlag, 1991. – 173 S.
7. Alena Simeckova. Das deutsche komplexe Verb unter anwendungsbezogenem Aspekt // Zeitschrift “Deutsch als Fremdsprache“ – Verlagsort München/Berlin. – 32. Jahrgang 1995, Heft 2. – S. 96-103.
8. Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. Herausgegeben und bearbeitet von Günther Drosdowski in Zusammenarb. m. G. August u.a. Völlig neu bearbeitete und stark erweiterte Auflage. – Mannheim, Wien, Zürich, 1984. – 804 S.
9. W. Fleischer. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. – Leipzig, 1974. – S.363.
10. Walter Jung. Grammatik der Deutschen Sprache. 3., unveränderte Auflage. – VEB Bibliographisches Institut Leipzig, 1968. – 518 S.